

Meliqulov Javlonbek

Alfraganus universiteti Tibbiyot fakulteti

Stomatologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inson immun tanqisligi virusi (OIV) va orttirilgan immun tanqisligi sindromi (ODS yoki SPID) bilan bog'liq muammolar, infeksiyaning yuqish yo'llari, epidemiologik holati, kasallikning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari hamda unga qarshi kurashish usullari tahlil qilinadi. OIV/ODS global salomatlik muammosi bo'lib, nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy va axloqiy jihatdan ham jiddiy oqibatlarga olib kelmoqda. Maqolada profilaktika choralarining ahamiyati, zamonaviy davolash usullari va aholining xabardorligini oshirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston va dunyo miqyosida olib borilayotgan chora-tadbirlar statistik ma'lumotlar asosida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: OIV, ODS, SPID, immun tanqisligi, virus, epidemiologiya, profilaktika, ART-terapiya, infeksiya, ijtimoiy salomatlik

Bugungi kunda dunyo bo'yicha sog'liqni saqlash tizimiga tahdid solayotgan eng dolzarb muammolardan biri — bu inson immun tanqisligi virusi (OIV) va uning oqibatida yuzaga keladigan orttirilgan immun tanqisligi sindromi (ODS yoki SPID) hisoblanadi. OIV/ODS infeksiyasi ilk bor XX asrning oxirida aniqlangan bo'lib, oradan yillar o'tgan bo'lsa-da, u hanuzgacha insoniyat salomatligi uchun katta xavf tug'dirmoqda. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, millionlab odamlar ushbu kasallik bilan yashamoqda, har yili yangi yuqtirganlar soni ortib bormoqda. OIV/ODS nafaqat tibbiy jihatdan, balki ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy jihatdan ham keng ko'lamli muammolarni keltirib chiqaradi. Maqolada mazkur infeksiyaning tarqalish sabablari, xavf omillari, davolash usullari va profilaktik chora-tadbirlari tahlil qilinib, uni jilovlash bo'yicha mavjud strategiyalar ko'rib chiqiladi.

Inson immun tanqisligi virusi (OIV) — bu inson organizmida immun tizimini ishdan chiqaradigan retroviruslar turkumiga mansub bo'lib, T-yordamchi limfotsitlar (CD4+ hujayralar)ga zarba berish orqali immunitetni asta-sekin zaiflashtiradi. Bu jarayon yillar davomida rivojlanib, natijada bemor orttirilgan immun tanqisligi sindromi (ODS yoki SPID — sindrom pristretyonno immundefitsita) holatiga yetib boradi. SPID bosqichi — bu virus organizmni shu darajada zaiflashtirganki, inson eng oddiy infeksiyalar, zamburug'lar, hatto engil shamollashga ham chiday olmaydigan holatga keladi.

OIV 1983-yilda ilk bor aniqlanganidan so'ng, global miqyosda virusga qarshi kurashish bo'yicha izchil ilmiy tadqiqotlar, davolash usullari va profilaktika choralariga asos solindi. Virus ikki turga bo'linadi: OIV-1 va OIV-2. Ularning orasida OIV-1 global miqyosda eng

keng tarqalgan va eng agressiv shaklidir. Virus asosan jinsiy aloqa, qon orqali, onadan bolaga tug'ruq yoki emizish orqali yuqadi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yil yakunlariga qadar dunyo bo'yicha 39 milliondan ortiq odam OIV bilan yashayotgani qayd etilgan. Har yili taxminan 1,3 million kishi ushbu virusni yuqtiradi, va 600 mingdan ortiq odam OIV bilan bog'liq kasalliklardan vafot etadi. OIV infeksiyasi eng ko'p Sahroi Kabir Afrikasi, Janubiy va Janubi-Sharqiy Osiyo, ba'zi Yevropa va Amerika mamlakatlarida uchraydi.

O'zbekiston Respublikasida ham ushbu muammo dolzarb hisoblanadi. Respublika bo'yicha 2023-yil holatiga ko'ra, 50 mingdan ortiq OIV bilan yashovchi shaxslar ro'yxatga olingan. Hukumat tomonidan olib borilayotgan targ'ibot-tashviqot ishlari, skriningslar va bepul antiretrovirus terapiyasi (ART) dasturi orqali kasallik tarqalishini jilovlashga harakat qilinmoqda.

OIV infeksiyasi asosan uchta asosiy yo'l bilan yuqadi:

1. **Jinsiy aloqa orqali** — himoyalanmagan jinsiy aloqa (vaginal, anal yoki og'iz orqali) virusning asosiy tarqalish yo'li hisoblanadi. Virus spermada, vaginal suyuqlikda va qonda mavjud bo'ladi.

2. **Qon orqali** — steril bo'lmagan ignalar, qon quyish, pirsing va tatuirovka qilishda ishlatilgan asboblardan orqali yuqadi.

3. **Onadan bolaga** — tug'ruq vaqtida yoki emizish orqali yuqishi mumkin.

Xavf omillariga quyidagilar kiradi: ko'p sonli jinsiy hamkorlarga ega bo'lish, inyeksion narkotik vositalar ishlatish, jinsiy yo'l bilan yuqadigan boshqa kasalliklar bilan kasallanish, profilaktika vositalarini ishlatmaslik, past darajadagi sog'liqni saqlash xabardorligi.

OIV infeksiyasi ko'p hollarda simptomlarsiz kechadi. Boshida grippga o'xshash belgilar (isitma, bosh og'rig'i, mushak og'rig'i) paydo bo'lishi mumkin, ammo ular tezda yo'qoladi. Virus organizmda yashirin ravishda immun tizimini zaiflashtirib boradi. Klinik jihatdan OIV infeksiyasi uch bosqichda kechadi:

1. **Boshlang'ich bosqich (akut infeksiya)**

2. **Yashirin bosqich (surunkali asimptomatik)**

3. **ODS bosqichi (immun tanqisligi sindromi)**

ODS bosqichida bemor opportunistik infeksiyalar — sil, zamburug'li infektsiyalar, pnevmoniya, Kaposhi sarkomasi kabi o'limga olib keluvchi kasalliklarga chalinadi.

Diagnostika zamonaviy laborator tahlillar asosida olib boriladi: ELISA testi, Western blot, PCR (polimer zanjir reaksiyasi) orqali virusning DNKsi aniqlanadi. CD4+ hujayralar soni va virus yuklamasi (viral load) davolash natijadorligini baholashda muhim rol o'ynaydi.

OIV infeksiyasining hozirda to'liq davosi mavjud emas, biroq uning rivojlanishini to'xtatuvchi samarali davolash usullari mavjud. Antiretrovirus terapiyasi (ART) — bu OIVga qarshi ishlatiladigan dori vositalari majmuasi bo'lib, virusni ko'payishini sekinlashtiradi, immun tizimni mustahkamlaydi va bemorning umrini uzaytiradi.

ART davolash 1990-yillardan beri qo'llanilib kelinmoqda va hozirgi kunda kombinatsiyalangan dori vositalari yordamida bemorlar uzoq yillar normal hayot kechirishlari mumkin. ARTni erta boshlash kasallikning SPID bosqichiga o'tishini oldini oladi.

OIV/ODSning tarqalishini oldini olish uchun birlamchi profilaktika juda muhimdir. Quyidagi chora-tadbirlar muhim hisoblanadi:

- **Jinsiy tarbiya va himoyalaniş vositalaridan foydalanish:** prezervativlar virusdan samarali himoya qiladi.
- **Inyeksion narkotik vositalardan voz kechish:** steril iğnalardan foydalanish.
- **Onalarning testdan o'tishi:** homilador ayollarni majburiy tekshiruvdan o'tkazish orqali bolaga yuqish xavfini kamaytirish mumkin.
- **Axborot-targ'ibot ishlari:** aholi, ayniqsa yoshlar o'rtasida tushuntirish ishlarini kengaytirish.

O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi va xalqaro tashkilotlar (JSST, UN AIDS, Global Fund) bilan hamkorlikda "OIV/OITSga qarshi kurashish milliy dasturi" doirasida ko'plab choralari ko'rilmogda. Bu dasturlar ART dori vositalarining bepul taqdim etilishi, ixtisoslashgan markazlar faoliyati va xavf guruhlaridagi aholi bilan ishlashni o'z ichiga oladi.

OIV/ODS bilan yashovchi shaxslar ko'pincha jamiyatda diskriminatsiya va stigmatizatsiyaga uchraydi. Ular ishga joylashishda, sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanishda yoki ijtimoiy munosabatlarda turli to'siqlarga duch keladilar. Shu sababli OIV/ODSga qarshi kurashda nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy-psixologik yordam ko'rsatish ham muhimdir. Psixologik maslahatlar, yordam guruhlari va bemorlar bilan empatik muloqot virusga chalinganlarning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlaydi.

OIV/ODS (SPID) — bugungi zamonning eng muhim va murakkab global sog'liqni saqlash muammolaridan biridir. Virusning inson immun tizimiga ko'rsatadigan ta'siri, uning turli yo'llar bilan yuqishi, hamda kechish bosqichlari chuqur ilmiy tahlilni talab qiladi. Hozirgi kunda antiretrovirus terapiyasi (ART) yordamida bemorlarning umrini uzaytirish, hayot sifatini yaxshilash mumkin bo'lsa-da, to'liq davolash usuli hali kashf etilmagan.

Profilaktika choralari, aholi orasida xabardorlikni oshirish, xavf guruhlari bilan tizimli ish olib borish va stigma va diskriminatsiyaga qarshi kurashish — OIV/ODS epidemiyasini jilovlashda muhim omillardandir. Ayniqsa, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, jinsiy tarbiyani ta'lim tizimiga integratsiyalash, qon xizmatining xavfsizligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasida ham ushbu yo'nalishda bir qator ijobiy natijalarga erishilgan bo'lsa-da, kasallikni butunlay bartaraf etish uchun sog'liqni saqlash tizimi, ta'lim, OAV va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. OIV/ODSga qarshi kurash — bu faqat tibbiy masala emas, balki ijtimoiy mas'uliyat hamdir. Har bir fuqaroning ushbu masalaga ongli yondashuvi, ijobiy natijaga erishishning kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO). *HIV/AIDS Factsheet*. 2024. <https://www.who.int>
2. UNAIDS. *Global HIV & AIDS statistics — Fact sheet*. 2024. <https://www.unaids.org>
3. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. *OIV/ODS epidemiologik holati va profilaktika choralari*. Toshkent, 2023.
4. Karimova M.X., Rasulov A.S. *Infeksion kasalliklar: nazariya va amaliyot*. Toshkent tibbiyot nashriyoti, 2022.
5. Gofman A.V., Petrova N.N. *Virus immunodefitsita cheloveka: sovremennye metody diagnostiki i terapii*. Moskva: Meditsina, 2021.
6. Beknazarova D. *OITS va jamiyat: sotsiologik yondashuv*. "Ijtimoiy fanlar" jurnali, №4, 2023, 41-49-betlar.
7. CDC (Centers for Disease Control and Prevention). *HIV Treatment and Care*. 2024. <https://www.cdc.gov/hiv/>
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori: "2023–2026-yillarda OIV/OITS profilaktikasi va davolashini takomillashtirish to'g'risida". 2023-yil, PQ–57-son.